

Osmanlı Medreseleri

Eğitim, Yönetim ve Finans

Editörler:

Fuat Aydın-Mahmut Zengin
Kübra Cevherli-Yunus Kaymaz

Mahya Yayıncılık 80

“Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans”

Yayına Hazırlayanlar

Fuat Aydın-Mahmut Zengin-Kübra Cevherli-Yunus Kaymaz

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni

stepajans@stepajans.com

Baskı / Cilt

**Step Ajans Rek. Matbaacılık Tan. ve Org. Ltd. Şti.
Göztepe Mah. Bosna Cad. No:11 Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 12266 T (0212) 446 88 46**

1. Baskı, İstanbul, Nisan 2019

ISBN 978-605-5222-71-0

© Mahya Yayıncılık, 2018

**Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz.**

**Mahya Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri San. Tic. A.Ş.
Karagömrük Mah. Adnan Menderes Blv. No: 76/29 Fatih/İstanbul
Sertifika No: 40658 T: (0212) 531 25 25
info@mahyayayincilik.com.tr twitter.com/mahyayayincilik**

VAKIFLARIN OSMANLI EĞİTİMİNDEKİ YERİ

Ziya Kazıcı*

Tarihî seyir ve tekâmülü içinde, dinin kuvvet merkezi olduğu eğitim ve öğretim, İslâm kültürünün gelişip yayılmasında büyük bir rol oynamıştır. Bilindiği gibi eğitim, yetişkin neslin bir plan çerçevesinde ve belli bir gayeye göre yetismekte olan nesillerin gelişmesini sağlamak için yaptığı çalışmalardır. Bu bakımdan eğitim ve öğretim faaliyetleri, yeni kuşakların yetiştirilmesi için bir plan dahilinde yapılan bütün faaliyetleri içine almaktadır.

Bilindiği gibi Kur'an, ilk âyeti ile okuyup öğrenmeyi emreden bir dinî Kitap'tır. Bu Kitab'ın gönderildiği Peygamber de ümmetine bu yolda talimatlar veriyordu. Kitap ve Sünnet'in bu konudaki emirlerini göz önünde bulunduran Müslümanlar, daha İslâm'ın ilk yıllarından itibaren öğrenmek için bütün imkânlarını kullanmaktan geri kalamıyorlardı. Başlangıçta bu imkânlar, daha ziyade dinî alanda kullanılıyordu. Zira bu bilgilerin bir kısmı günlük, bir kısmı haftalık, bir kısmı aylık, bir kısmı da senelik ibadetler için gerekliydi. Bunlar bilinmeden ibadet ve kulluk görevleri yerine getirilemezdi. Bununla beraber ibadetler için gerekli olan bilgilerin sadece dinî bilgiler olmadığını da belirtmek isteriz. Zira namaz kılmak veya oruç tutmak isteyen bir Müslüman, başını yerden kaldırıp gökleri (ay ve güneş gibi) araştırmak zorundadır. Böylece basit te olsa bir astronomi bilgisine, Zekat vermek isteyen bir başkası matematik bilgisine, hacca gitmek veya namaz için kible yönünü tayin etmek isteyen bir diğeri de en azından basit şekliyle coğrafya bilgisine sahip olma zarureti duyar. Aynı şekilde Kur'an veya hadislerden bir kısmının açıklanabilmesi tarih ve metodolojisini bilmeye bağlıdır. Zira âyetlerin "sebeb-i nüzûlü" ve hadislerin "sebeb-i vürûdu" nun bilinmesi âyet ve hadislerin yorumlanmasında büyük faydalar sağlar. Bu da tarih ilmine olan ihtiyacı ortaya çıkarır.

Maddî bir karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek gibi ulvî ve fevkalade bir düşüncenin mahsulü olan vakıf, asırlarca İslâm ülkelerinde büyük bir ehemmiyet kazanmış, sosyal ve ekonomik hayat üzerinde derin tesirler icra etmiş olan dinî ve hukukî bir müessesedir. İnsan fıtratında mevcut olan yardımlaşma hissi, insanlık tarihi kadar eskidir. Bu his, dinî

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslâmî İlimler Fak. Öğretim Üyesi, Prof. Dr.

emir ve hükümlerle birleşince daha bir kuvvet kazanır. Osmanlı diyarında vakıfların, asırlarca büyük bir fonksiyonu icra etmelerinin sebebini bu anlayışta aramak gerekir. Çünkü “insanların en hayırlısı, insanlara faydalı olan, malın en hayırlısı, Allah yolunda harcanan (başka bir ifade ile vakfedilen), vakfın en hayırlısı da insanların en çok duydukları ihtiyacı karşılayandır” prensibinin anlamını iyi bilen Müslümanlar, bu yolda birbirleri ile yarışırçasına vakıf eserler kurdular.^[1]

Tabir caizse bütünüyle bir vakıf medeniyeti olarak isimlendirebileceğimiz Osmanlı Medeniyeti’nin bu hizmetinden örgün eğitim kurumu olarak medrese, yaygın eğitim kurumu olarak da cami, tekke vs. gibi kurumlar yeterince istifade etmişlerdi. Osmanlılar döneminde, memleketin, ilim, irfan ve kültürüne hizmet eden o günün ilim merkezleri olan medreseler, tamamen vakıflara bağlıydılar. Bu müesseseler sadece günümüz Türkiye’sinin sınırları içinde kalan yerlerde değil, bütün bir Osmanlı ülkesinde hatta hudut boylarının en küçük yerleşim yerlerinde bile vakıfların bu hizmetini görmek mümkün olmaktadır.

Bilindiği gibi her devlet, vatandaşını, kendi şartları, ihtiyaçları ve ileriye dönük hedeflerini göz önünde bulundurarak yetiştirmeye çalışır. Bu da onlara, dengeli bir eğitim vermekle mümkün olur. Eğitim ve öğretimin önemli şartlarından biri de yetiştirilecek olanların içinde huzurlu bir şekilde barınabilecekleri ve eğitimlerini rahatlıkla sürdürebilecekleri bir mekânın olması ile mümkündür. Mekânın temininden sonra yetiştirilecek olan kimselere (öğrencilere) ders verecek güçlü bir kadroya ihtiyaç vardır. Eğitim ve öğretim için bu unsur olmadan sağlam bir eğitimin gerçekleşmeyeceği bilinmektedir. Bu iki unsurun varlığı da maddî imkânlarla sağlanabilir. İşte bunun içindir ki Osmanlı toplumunda ilim, fikir, düşünce, kültür ve medeniyet gibi toplum hayatında önemli derecede rol oynayan eğitim kurumlarının kuruluş ve devamları hep vakıflar tarafından sağlanıyordu. Devletin, kuruluşu ile başlayıp yıkılışına kadar çeşitlenerek gelişen bu kurumların bütün giderleri vakıflar tarafından sağlanıyordu. Bu sebeple olacak ki devlet, kendi bütçesinden eğitim ve öğretim için ayrıca bir pay ayırma ihtiyacını hissetmiyordu.

Osmanlılar, medrese eğitimi ve dolayısıyla ilim ve bu sahanın adamlarına değer verdiklerinden, bunların tahsil ve eğitim öğretim konusunda karşılaşılabilecekleri her türlü sıkıntıyı ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı. Bu devlette, ilim ve mensuplarına itibar edilip saygı gösterildiği için İran, Turan, Horasan, Dağıstan, Hindistan, Buhara, Halep, Şam, Mısır ve Karaman gibi o dönemdeki birçok İslâm ülkesinden bilginler İstanbul’a akın

[1] Vakıflar hakkında daha geniş bilgi için bk. Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Vakıf Medeniyeti* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014).

ediyorlardı.^[2] Böyle bir akın sebebiyle siyasî anlamda devlet merkezi olan İstanbul, yavaş yavaş İslâm dünyasının ilim merkezi haline de gelir.

Osmanlılar, medreselerdeki eğitim ve öğretim faaliyetlerini vakıflar vasıtasıyla devam ettirdiler. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u feth eder etmez "Sahn-ı Semân" medreselerini tesis ettirmesi ve bunların her alandaki bütün giderlerini karşılamak için vakıf kurmasından ^[3] sonra devlet merkezi olduğu gibi ilim merkezi haline gelen İstanbul'a başta hükümdarlar olmak üzere sultanlar, vezirler, ilim adamları, bazı saray mensupları ve maddî durumu iyi olan halk tarafından pek çok medrese inşa olunmuştu. Nitekim sadece Mimar Sinan'ın baş mimarlığı sırasında İstanbul'da inşa edilen medrese sayısı 6'sı Süleymaniye medreseleri olmak üzere 55'i bulunmaktadır. XVII. asrın son çeyreği başında ise İstanbul'daki medrese sayısının 126'ya ulaştığı görülmektedir. Fetihten XIX. asra kadar İstanbul'da inşa edilen medrese sayısı 500'ü aşmaktadır. Ancak bunların büyük bir kısmı yangın ve deprem gibi tabii âfetlere maruz kalarak yıkılıp yok olmuş veya terk edilmiştir.^[4] Bu durum (medreselerin çokluğu) sadece İstanbul ile ilgili değildir. Bütün bir Osmanlı diyarı böyle idi. Hatta şu anda Türkiye sınırlarının dışında kalmış ülke, şehir ve köylerde de aynı idi. Çünkü Şer'iyye Sicillerine baktığımız her yerde aynı durumu görmekteyiz.

Orta ve yüksek öğretimi gerçekleştiren Osmanlı medreselerinin ilki, Orhan Gazi tarafından 731 (1330) İznik'te açılmıştı.^[5] Orhan Gazi, bu medrese için vakıflar kurmuştu. Geliri, medrese, müderris ve talebeye tahsis edilen vakıf köyler, her türlü "Tekâlif-i Örfiye"den (Örfî vergiler) muaf idiler. Nitekim Orhan Gazi'den çok daha sonraki tarihlere uzanan 27 Cemaziyelevvel 1136 (23 Şubat 1724) tarihili bir "arz" (arşiv belgesi), İznik'e bağlı Kozluca köyünün, adı geçen medreseye vakf edildiğini göstermektedir.^[6] Osmanlılar'da, Orhan Gazi'nin kurduğu İznik Medresesi ile mütevazı bir başlangıç yapılmıştı. Bunlara (medrese) tahsis edilen ve önemli bir gelirin elde edilmesine vesile olan vakıf sistemi, bir devlet politikası olarak teşvik edilmişti. Bu sebeple kısa süre içinde Osmanlı diyarında birçok medrese

[2] Tayyazâde Ahmed Atâ, *Târih-i Atâ* (İstanbul: Y.y, 1293), I: 213.

[3] Sahn-ı Semân Medreseleri'nin kuruluşu, vakıfları ve buradaki hoca ile talebelerin sahip olmaları gereken özellikler hakkında geniş bilgi için bk. *Fâtih Sultan Mehmed II Vakfiyeleri* (Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1938), 51-55; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016), 117.

[4] Mübahat S. Kütükoğlu, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977), 56.

[5] Âşık Paşazâde, *Tarih* (İstanbul: Matbaa-i Amire 1332), 42; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: TTK, 1965), 1; Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim*, 48.

[6] BOA. C. Maarif, nr: 5174.

kurulmuştu. Şimdilik, genel anlamda Osmanlı ülkesindeki medreselerin sayı ve isimlerini bütünüyle verme imkânına sahip olmamakla birlikte, 937-947 (1530-1540) yılları arasında Anadolu eyaletindeki vakıfların toplam geliri ve bu gelir ile kaç medrese, zâviye, muallimhâne gibi toplum irfan, kültür ve gelişmesine hizmet eden müesseselerin sayısını bilmekteyiz. Buna göre Anadolu eyaletindeki vakıf geliri 13.641.684 akçadır. Bu para ile 112 medrese, 623 zâviye, 154 muallimhâne, 4 dâru'l-huffaz işletiliyordu. Vakıfların bu gelirinden 121 müderris ile 8055 hizmetli maaş alıyordu.^[7] Bütün bu söylediklerimizden anlaşılacağı üzere, devletlerin hayatında pek uzun sayılmayacak bir süre içinde ve sadece bir eyalette vakıfların eğitim ve öğretim faaliyetleri bakımından oynadığı rol, küçümsenmeyecek kadar büyüktür.

Osmanlı diyarında vakıf ve medrese ilişkisi, sadece belli bir bölge, eyalet veya merkezi değil bütün bir ülkeyi kapsıyordu. Nitekim 1082 (1672) senesinde hac farızasını eda eden meşhur seyyahımız Evliya Çelebi Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'de bulunan eğitim ve öğretim kurumları, imaretler ve benzeri yerlerle alakalı teferruatlı malumat vermektedir. Onun kaydettiğine göre, Mekke'de Memlûklular zamanından kalan ve Osmanlı döneminde inşa edilmiş olan 40 büyük medrese, 150 çocuk mektebi ve 40 Dâru'l-hadis bulunmaktadır. Aynı zamanda bu müesseselerin vakıfları son derece sağlam ve iyi işlemekte olup, talebeler ve müderrisler vâkıflar (vakfı kuranlar) tarafından kendilerine tahsis edilen ücretlerini almaktadırlar. Burada daha fazla tafsilatına girmeden gerek Osmanlı padişahları, gerekse diğer devlet adamlarının Mekke ve Medine'de irili ufaklı pek çok medrese inşa edip bunlara vakıflar tahsis ettiklerini görüyoruz.^[8]

Gerek medrese, gerekse malî bakımdan vakıflar tarafından yönetilen ve bir nevi yaygın eğitim kurumu diyebileceğimiz müesseseler bakımından meydana gelen gelişmeler, sadece İstanbul, Anadolu, Haremeyn, Bağdad, Şam, Kudüs, Kahire ve Tunus gibi yerlerle sınırlı değildi. Başlangıçta halkı Hristiyan olmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin batı bölgesini teşkil eden Rumeli coğrafyasında bile benzer müesseseler o kadar süratle kuruldu ki, fetihten 15 sene sonra buraları görenler, Osmanlı idaresine geçmiş olan yerlerin hemen hemen tamamının Müslüman Türk şehirleri haline geldiğini görüp hayret ederler. Nitekim XVI. asrın sonlarına doğru Sofya'da 53 câmi ve mescid, 40 mektep; Filibe'de 53 câmi, 70 mektep, 9 medrese, 11 tekke, 9 dâru'l-kurra; Eski Zağra'da 17 câmi, 42 mektep; Vidin'de 24 câmi, 7 medre-

[7] Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigar Livaası Tahrir Defterleri* (İstanbul: TTK 1988), 122.

[8] Daha geniş bilgi için bk. Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları* (XVI-XVII. Yüzyıllar) (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002), 85-89.

se, 11 mektep, 7 tekke; Lofça'da 30 câmi, 6 mektep; Şumnu'da 50 câmi; Var-na'da 41 câmi; Silistre'de 40 câmi, 40 mektep, 8 medrese; Tırnova'da 26 câmi, 20 mektep, 10 tekke; Mostar'da 47 câmi, 11 mescid, 40 mektep ve 7 med-resenin tesbit edilebilmesi, vakıflar sayesinde İslâm ve buna bağlı olarak Türkleştirme faaliyetlerinin nasıl bir hızla yürütüldüğü konusunda kesin bir fikir vermektedir.^[9]

Osmanlılar döneminde, memleketin ilim, irfan ve kültürüne hizmet eden o günün ilim merkezi olan medreseler, tamamen vakıflara bağlı idi. Kökleri çok eski tarihlere kadar uzanan bu İslâmî vakıf geleneği, bütün bir Osmanlı diyarında devam ediyordu. Bu kültür ve anlayışın bir sonucu olarak medreseyi kuran kişi, sadece binayı yapıp işin içinden sıyrılıyordu. Medresede öğretmenlik (müderres = profesör) ve müdlik (bir çeşit asistanlık = araştırma görevliliği) yapan hoca kadrosu, bina ve talebelerin hizmetini gören hizmetliler kadrosu, ayrıca eğitim ve öğretim gören öğrencilerin iâşe, ibata ve daha başka ihtiyaçlarının karşılanması için gelir getiren vakıflar da tesis ediyordu. Böylece sosyal ve ekonomik bir sıkıntıya meydan vermeden, öğrencilerin eğitiminin devamı sağlanıyordu. Köklü mazinin derinliklerine uzanan bu uygulamanın son zamanlara kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Örnek olması bakımından 5 Cemaziyelevvel 1267 (8 Nisan 1851) tarihini taşıyan ve Urfa (Şanlıurfa)'daki Yusuf Paşa Camii ve mektebi ile ilgili bir belgeye (ariza) işaret etmek yerinde olacaktır. Buna göre Urfa'ya bir saat uzaklıkta bulunan Sırrın adlı köyün bütün arazisi adı geçen cami ile mektebin vakfıdır. Bu sayede özellikle tahsil için dışarıdan Urfa'ya gelenler malî bir sıkıntı ile karşılaşmadan eğitimlerine devam edebiliyorlardı.^[10]

Burada şuna da işaret edelim ki, XV. asır ortalarında Fatih Sultan Mehmed'in inşa ettirdiği Sahn-ı Semân Medreseleri (inşa tarihi : 1463-1471) ile bundan bir asır sonra Kanunî Sultan Süleyman'ın inşa ettirdiği Süleymaniye Medreseleri (inşa tarihi : 1550-1557), Osmanlı ilim hayatında iki önemli dönüm noktasını teşkil ederler. Bunlar, fizikî görünümleri, sahip oldukları maddî imkânları ve nihayet eğitim-öğretim programları ile, kütüphanelerinin zenginlikleri bakımından en üst seviyeyi temsil ediyorlardı.

XV ve XVI. asırlardaki Osmanlı toplum anlayışına göre problem, sadece medrese binası inşa edip ona gelir getiren vakıflar tahsis etmekle de bitmiyordu. Zira buralarda okutulacak dersler, müfredat programları ve takip edilecek eğitim-öğretim metodu da önemliydi. Osmanlı'nın, o asırlardaki telakki ve gelişmişliğini ortaya koyabilmek için Sahn-ı Semân ve Süleymaniye gibi yüksek eğitim veren kurumlara değil, basitçe Sıbyan

[9] Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Kazıcı, *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, 77-78.

[10] BOA. Cevdet Evkaf, nr. 21327.

mektebi dediğimiz en alt kademedeki medreselere bakmak yeterli olacaktır. Fâtih Sultan Mehmed, medrese teşkilâtını kurarken Eyüp ve Ayasofya'da açtığı iki medresede Sıbyan mektebinde öğretmenlik yapacaklar için ayrı dersler koydurmuş ve bu dersleri görmeyenleri adı geçen mekteplerde öğretmenlik yapmaktan men etmiştir. Bu dersler, Arapça, Sarf ve Nahiv, Edebiyat (meâni, beyân, bedi), Mantık, Muhasebe Âdabı ve Tedris Usûlü, Münakaşalı Akaid (Kelam İlmi) ile Riyazat (Hendese, Heyet) tır. Fâtih'in bu programının ne kadar ileri seviyede olduğu görülmektedir. Matematiğin, Avrupa'da ders programlarına giriş tarihinin 1890 olduğunu düşünürsek, Osmanlı eğitim ve öğretim programlarının ne kadar ileride olduğunu daha iyi bir şekilde değerlendirebiliriz.^[11]

Özellikle XVII. yüzyılın ortalarına kadar olan Osmanlı dünyasına baktığımız zaman bu dünyada döneminin bilinen hemen her müessesesinin gelişip teşkâmül ettiğini görürüz. Bu gelişme, sadece maddî ve gözle görülen müesseselerinde değil, onlara ruh ve hayat veren anlayışlarda da görebiliriz. Adâlet, günümüzde hoşgörü denilen müsamaha, başkalarına yardım, fazilet ve hayırlı işlerde yarışma gibi manevî hasletleri burada zikredebiliriz. Böyle bir anlayışın sebep olduğu hayat tarzında, sosyal hayat, ekonomik gelişme, askerî, idarî, adlî, siyasî, mimarî, edebî, musikî, tıp ve eğitim sahalarında da vakıfların sağladığı eğitim ve öğretimin payı küçümsemeyecek derecede büyük olmuştur. Arşivlerimizde bulunan belgeler, vakfiyelerdeki bilgiler, mahkeme kararlarının yazıldıkları şer'îyye sicilleri ve hala canlı birer şahit olarak ayakta duran mimarî eserler, vakıfların topluma karşı üstlendikleri görevleri bize hatırlatmaktadır.

Fikirleri ile İttihat ve Terakki erkânı üzerinde büyük etkisi bulunan Ziya Gökalp (1876-1924) gibi bazı kimseler, vakıfların yaptıkları hizmetleri görmezden gelerek onların faydasız ve hatta zararlı olduklarını söyleyebilmektedirler. Öyle anlaşıyor ki bunlar, Müslüman-Türk hayırseverliğinin tarihi şahidi olarak bütün bir Osmanlı diyarını bir uçtan bir uca doldurup süsleyen vakıf eserlerin yerine getirdikleri hizmetleri görüp anlamakta zorluk çekmektedirler. Bu ve benzeri düşüncede olanlar, asırları aşan tarihi boyunca münferid bazı vak'aları genelleştirip ona göre hüküm vermektedirler. Halbuki günümüzün ifadesi ile vakıf senedi olan vakfiyelere bakıldığında, bunların tam anlamıyla nasıl insanî ve İslâmî bir özellik taşıdıkları görülür.

Osmanlı Devleti'nin yükselmesinde, mevcut eğitim ve öğretim kurumlarının büyük rolü olduğu bilinmektedir. Medrese ve Sıbyan Mektepleri, eğitim bakımından devletin kontrol ve dayatmasından uzak, ilmi

[11] Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Aksoy Özgönül, *Osmanlı Devri Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1986), 15.

bakımdan bağımsız kurumlardı. Bunlar tamamen vakıflara bağlı idiler. Başlangıçta güçlü olmaları, iki sebeple izah edilebilir. Vakıflara bağlı olmaları ve bu bağılıktan dolayı siyasî otoritenin kontrolünden uzak bulunmalarıdır. Bu dönemde devlet güçlü ve toplum istikrarlı olduğu için vakıflar da gerçek görevlerini yerine getiriyorlardı.

Tamamen vakıflara bağlı bulunan ve günümüzün ifadesiyle yaygın eğitim kurumlarından biri olarak kabul edebileceğimiz camilerde halkı irşad edip aydınlatmakla görevli vaizlerin vaazları esnasında bağlı kalmak zorunda bulundukları prensipler, Osmanlı dönemi vâkıfının (vakfı kuran, tesis eden) ne denli ileri düşünceli ve gerçekçi olduklarını gösterirler. Gerçekten de Sultan II. Bâyezid vakfiyesine bakıldığı zaman bu konuya şu ifadelerle temas edildiği görülür: "Vaizler, dinî gerçekleri anlatacak, İsrailiyat ve hikâye anlatmayacaklardır." Bu madde, vâkıfın en önemli şartlarından biridir. Bu şartlara riayet etmeyen vâiz, vakıf mütevellisince görevden alınabilecektir. Benzer durumu gerek câmi, gerekse medrese açısından daha pek çok vakfiyede görmek mümkündür. Keza aynı şeyin imam ve hatip için de geçerli olduğunu burada belirtmemiz gerekir.

Osmanlı toplumunu, ilim, irfan ve kültürel sahada gelişmesinin sağlanmasında harç vazifesi gören ve ikisi de vakıflara bağlı olan iki müessese bulunmaktadır. Bunlardan biri örgün eğitim veren medrese, diğeri de yaygın eğitim merkezi olan câmidir.

Hangi seviyedeki medresede hangi derslerin ve hangi sıfatları haiz hocalar (müderris) tarafından okutulacağı vakfiyelerde açık bir şekilde belirtilmektedir. Genel eğitim veren medreselerde "Ulûm-ı Âliye" (Yüksek İlimler) denilen Kur'an ilimleri, hadis ve fıkıh ile "Ulûm-ı Âliye" (Alet İlimleri) denilen kelam, mantık, belagat, lügat, nahiv, matematik, astronomi, felsefe, tarih ve coğrafya gibi ilimler okutulurdu.

KAYNAKÇA

- Aksoy Özgönül, *Osmanlı Devri Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1986.
- Âşık Paşazâde, *Tarih*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332.
- BOA. C. Maarif, nr. 5174.
- Fâtiḥ Sultan Mehmed II Vakfiyeleri, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1938.
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara: TTK, 1965.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016.
- , *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, İstanbul: Kayıhan Yayınları 2014.
- Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI-XVII. Yüzyıllar)*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2002.

Mübahat S. Kütükoğlu, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, İstanbul; Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977.

Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri*, İstanbul: TTK 1988.

Tayyarzâde Ahmed Atâ, *Târih-i Atâ*, İstanbul: Y.y, 1293.